

שבטי עבר הירדן המזרחי - 1

מים ראשונים: בשל היקפו של הנושא, חלקנו את הדיון בשבטי עבר הירדן המזרחי לשני גיליונות. בגיליון זה נתמקד במסופר עליהם בתורה עד מותו של משה ואילו בגיליון השני [שבטי עבר הירדן המזרחי - 2](#), נתמקד ממות משה ואילך היינו בספרות הנביאים.

ויאמר אליהם משה אם תעשו את הדבר הזה אם תחלצו לפני ה' למלחמה: ועבר לכם כל חלוץ את הירדן ... ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו והייתם נקיים מה' ומישראל והייתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה': (במדבר לב כ-כב).¹

וישבו וילכו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה מאת בני ישראל ... אשר בארץ כנען ללכת אל ארץ הגלעד אל ארץ אחזתם אשר נאחזו בה על פי ה' ביד משה ... ונבאו אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי שבט מנשה אל ארץ הגלעד וידברו אתם לאמר: כה אמרו כל עדת ה' מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי ה' בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום בה': (יהושע פרק כב).²

וער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה ויביאם לחלח וחוור והרא ונהר גוזן עד היום הזה: (דברי הימים א פרק ה פסוק כ).³

רמב"ן במדבר פרק לב פסוק א – בני גד יזמו והן המובילים

הקדים הכתוב בני ראובן בפסוק הראשון ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד - כמשפט, כי הוא הבכור ובן הגבירה, וכן כשיספר הכתוב המעשה הזה יאמר (דברים ג טז) ולראובני ולגדי נתתי. אבל בכל הפרשה הזו יקדים בני גד, כי הם נתנו העצה הזאת והם היו המדברים תחילה למשה בנחלה הזאת, והם היו גיבורים יותר מבני ראובן.⁴

¹ פרק לב בספר במדבר עוסק בפרשת בני גד ובני ראובן, אשר באים לפני משה ומבקשים לקבל את נחלתם בארץ ישראל, בעבר הירדן מזרחה. לכאורה, היה משה יכול לשמוח על רצון זה להגדיל את שטחה של ארץ ישראל, מה גם שבהנהגתו נכבש חבל ארץ זה. ולא היא, משה כועס מאד: "האחיקם יבאו למלחמה ואתם תשובו פה: ולמה תניאון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ ... כה עשו אבותיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ ... ויחר אף ה' בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה ... והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף ה' אל ישראל ... ושחתם לכל העם הזה". אך בהמשך נרגע משה ולאחר שקבלו בני גד ובני ראובן את תנאיו הוא מסכים למהלך הזה וגם מקצה שם ערי מקלט. ראו דברינו [משה וערי המקלט](#) בפרשת ואתחנן. זאת ועוד, להסדר זה מצטרף גם חצי שבט מנשה והם מוסיפים וכובשים שטחים נוספים ובונים בתים ומכלאות צאן ומן הסתם משאירים עם הנשים והילדים גם חיל מצב משמעותי שיכול להגן עליהם. ראו גם ספר דברים פרק ג, שם משה מתאר את כל הפרשה באופן הרבה יותר מפויס וכחלק בלתי נפרד מכיבוש הארץ וההתנחלות בה.

² התחנה השנייה והמרכזית בפרשת בני גד ובני ראובן היא ספר יהושע בו מסופר על קיום התנאי שמשה כרת איתם. התחלת העניין היא בסוף פרק א בו יהושע תובע מהם לקיים את הבטחתם ומקבל את אישורם: "כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך: ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך ... רק חזק ואמץ", ההמשך הוא בפרק ד פסוק יב בו הם נכנסים לארץ בראש המחנה והעיקר הוא בפרק כב בו יהושע מאשר שקיימו את הבטחתם, שולח אותם בשלום לנחלתם בעבר הירדן המזרחי ושם גם נזכרת פרשת הקמת המזבח על שפת הירדן (המערבי) שבטעניו כמעט ופרצה מלחמת אחים.

³ זו הפעם האחרונה שנזכרים שניים וחצי השבטים בתנ"ך. ראו הפרק כולו שם המספר על התנחלותם וגבורתם של שבטי עבר הירדן המזרחי, כולל המלחמה שעשו עם ההגריאים, נושא שנראה [בגיליון מס' 2](#). שם גם מובא אולי עוד אזכור אחרון של שבטי עבר הירדן המזרחי בספר ירמיהו פרק מט. בין ספר יהושע לדברי הימים, אין כמעט אזכור של שבטים פורשים אלה, אך יש אזכורים רבים של מקומות יישוב, מאורעות ואישים שבאו מן הגלעד: השופט יאיר הגלעדי (שופטים י ג), יפתח הגלעדי (שופטים פרקים יא, יב), אנשי יבש גלעד שהיו מקורבים לשבט בנימין ולבית שאול (שופטים כא, שמואל א פרקים יא, לא), מלכות שאול השתרעה גם על עבר הירדן המזרחי גם אחרי מותו (שמואל ב ב ט), ברזילי הגלעדי וקשריו עם דוד (שמואל ב פרקים יז ט), מפקד דוד כולל את הגלעד (שמואל ב כד ו), בן גבר ובן מנשה בגלעד חוות יאיר (מלכים א ד ג), אליהו הגלעדי (מלכים א יז א), מלחמת אחאב ויהושפט להשבת הגלעד (מלכים א פרק כב) ועוד. בספר דברי הימים א (פרק יב פסוק לח) מסופר איך הם מתפקדים בצבא דוד: "וימעבר לירדן מן הראובני והגדי וחצי שבט מנשה בכל כלי צבא מלחמה מאה ועשרים אלף". על פי ספר מלכים ב פרק י כב, חזאל מלך ארם כובש את נחלתם אך לא מגלה אותם. עכ"פ, שניים ומחצה שבטי עבר הירדן המזרחי הם לא רק הראשונים לגלות, אלא גם הראשונים להיעלם מעל בימת ההיסטוריה היהודית. אולי את כל זה חזה משה ולא בכדי קצף עליהם.

⁴ ראו גם פירושו לספר דברים לג כ, בברכת משה לשבט גד: "ברוך מרחיב גד ... כי לקחו בני גד יותר מבני ראובן, כי היו גבורים ונתן להם כל הספר, והערים אשר בנו רבות מאשר לראובן". בספר יהושע, אגב, הביטוי הוא תמיד בני ראובן ובני גד. בספר במדבר, חוץ מהפסוק הראשון בו נזכרים בני ראובן לפני בני גד, בכל שאר האזכורים, הביטוי הוא "בני גד ובני ראובן" – גד תחילה. וכך הוא גם בחז"ל בביטוי "תנאי בני גד ובני ראובן". מה הקשר בין שבט גד וראובן? שניהם בכורים (לאימותיהם), שניהם באותו הדגל היו (במדבר ז). במדבר, שניהם חנו ליד הקהתים, אבל בנחלת הארץ, הסתפחו אליהם, בערי הלויים והמקלט שהיו בנחלתם, בני מררי דווקא (יהושע כא ז).

במדבר רבה פרשה כב סימן ז – חבבו את הממון וגלו תחילה

"ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד" - ילמדנו רבנו: כמה מתנות נבראו בעולם? כך שנו רבותינו: שלוש מתנות נבראו בעולם: חכמה וגבורה ועושר. זכה באחת מהן, נטל חמדת כל העולם. זכה בחכמה - זכה בכל. זכה בגבורה - זכה בכל. זכה בעושר - זכה בכל. אימתי? בזמן שהן מתנות שמים ובאות בכוח התורה. אבל גבורתו ועושרו של בשר ודם אינו כלום...⁵

שנו רבותינו: שני חכמים עמדו בעולם, אחד מישראל ואחד מאומות העולם: אחיתופל מישראל ובלעם מאומות העולם - ושניהם נאבדו מן העולם. וכן שני גיבורים עמדו בעולם, אחד מישראל ואחד מאומות העולם: שמשון מישראל וגלית מאומות העולם - ושניהם נאבדו מן העולם. וכן שני עשירים עמדו בעולם, אחד מישראל ואחד מאומות העולם: קרח מישראל והמן מאומות העולם - ושניהם נאבדו מן העולם. למה? שלא היה מתנתן מן הקב"ה אלא חוטפין אותה להם.⁶

וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן, שהיו עשירים והיה להם מקנה גדול וחבבו את ממונם וישבו להם חוץ מארץ ישראל. לפיכך גלו תחילה מכל השבטים, שנאמר: "ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה" (דברי הימים א ה).⁷ ומי גרם להם? על שהפרישו עצמם מן אחיהם בשביל קניינם. מניין? ממה שכתוב בתורה: "ומקנה רב היה לבני ראובן וגוי".⁸

המדרש הגדול פרשת מטות לב א – צדיקות עם מחלוקת ופרישות

"ויאמרו אם נא מצאנו חן בעיניך יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזיה". אמר ר' יהודה: קשה היא המחלוקת, אפילו לעשות סייג למצוות. שכן מצינו בבני גד ובבני ראובן שאמרו למשה: "יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזיה". ומפני מה בחרו בה? מפני שהיה להם מקנה הרבה והיו מבקשים להתרחק מן הגזל.⁹ ולפי שפירשו הן מישראל תחילה, לפיכך הן גלו תחילה, שנאמר: "ויער... ויגלם..." (דברי הימים א ה כו). והרי דברים קל וחומר: ומה אם מי שפירשו מחבריהם כדי להתרחק מן הגזל – כך נענשו; הפורשים מחבריהם מפני השנאה והתחרות – על אחת כמה וכמה. וכן מצינו, שלא גלו אבותינו עד שהניחו את השלום ותפסו את המחלוקת.¹⁰

⁵ עוד על מתנות משמים, ראו תלמוד ירושלמי קידושין ד א: "ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל: רחמנין ובוישנין וגומלי חסדים". ובשמות רבה א א: "אתה מוצא שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, וכולם לא נתנם להם אלא על ידי יסורין: התורה, וארץ ישראל, וחיי עולם הבא". וגדולה מכולן מתנת התורה, שמות רבה מא ו: "ויתן אל משה, אמר ר' אבהו: כל מ' יום שעשה משה למעלה היה למד תורה ושוכח... מה עשה הקב"ה? משהשלים מ' יום נתן לו הקב"ה את התורה מתנה, שנאמר: ויתן אל משה ככלותו לדבר אתי". ראו [דברינו בנושא זה](#) בפרשת כי תשא.

⁶ וכבר אמר הנביא ירמיהו ט כב: "פה אָמַר ה' אֵל יְתְהַלֵּל חֶכֶם בְּחֻמָּתוֹ וְאֵל יְתְהַלֵּל הַגְּבוּר בְּגִבּוּרָתוֹ אֵל יְתְהַלֵּל עֲשִׂיר בְּעֲשָׂרָה". ראו [דברינו גיבור חכם ועשיר](#) בפרשת צו. והדברים מעניינים בפרט לגבי קרח והמן. נראה שהדרשן מעביר פה קו בין העונש שקבלו בני מעשיהם ובין איבוד העושר.

⁷ יש שמדקדים שבטבי הצפון, זבולון ונפתלי, הם שגלו תחילה. ראו פירוש דעת מקרא על הפסוק בישעיהו ח כג: "כי לא מוצף לאֲשֶׁר מוֹצֵף לֶה פֶּעַת הַרְאִשׁוֹן הַקֵּל אֲרֻצָּה זָבֻלוֹן וְאֲרֻצָּה נַפְתָּלִי וְהֶאֱחָרוֹן הַקְּבִיד דָּרָךְ הֵימָּן עֶבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם". אך פירוש מצודת דוד ליחזקאל כג י רבים אחרים, מסכימים עם המדרש לעיל: "בניה ובנותיה לקחו - ומתחילה לקחו בניה ובנותיה והם בני גד ובני ראובן שגלו תחילה וארצה זבולון וארצה נפתלי שגלו אחריהם ואחר זה גלו את שומרון ראש המלוכה". ועוד נחזור בע"ה ונדון בגלות בני גד ובני ראובן [בגיליון מס' 2](#).

⁸ ובהמשך המדרש שם, בסימן ט: "לב חכם לימינו - זה משה, ולב כסיל לשמאלו - אלו בני ראובן ובני גד שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר. שחיבבו את ממונם יותר מן הנפשות. שהן אומרים למשה: גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו. אמר להם משה: אינה כלום, אלא עשו את העיקר תחילה: בנו לכם ערים לטפכם ואח"כ וגדרות לצאנכם; הוי: לב חכם לימינו - זה משה, ולב כסיל לשמאלו - אלו בני ראובן ובני גד. אמר להם הקב"ה: אתם חיבתם את מקניכם יותר מן הנפשות, חייכם, אין בו ברכה. עליהם נאמר: נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ כא). וכן הוא אומר: אל תיגע להעשיר מבינתך חדל (שם כג ד). ואיזה הוא עשיר? השמח בחלקו, שנאמר: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהלים קכח ב)". נחלת שבטי עבר הירדן המזרחי נקראת "נחלה מבוהלת" שסופה (אחריתה) לא יהיה מבורך. ראו גם קהלת רבה ה יב: "עושר שמור לבעליו לרעתו... רבי יצחק אמר: אלו בני ראובן ובני גד". העמדת הרכוש והקניין בראש סולם העדיפויות היא שהייתה בעוכריהם והיא שגרמה להם "שהפרישו עצמם מן אחיהם בשביל קניינם". ו"לפיכך גלו תחילה מכל השבטים". אך האם קניין ורכוש הם בהכרח דבר רע? ראו תחילת המדרש. מדוע לא נוכל לומר שעושרם של בני גד ובני ראובן גם הם "מתנת שמיים"? האם אנו שומעים כאן צליל של ביקורת איך הגיע להם עושר זה בשנות הנדודים במדבר? ראו פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת מטות דף קמ עמוד ב: "ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד. ממה שהביאו מן המדיינים העשירו בני ראובן ובני גד להודיע מה גרם". אבל חלוקת שלל מדין הייתה עפ"י משה ואלעזר ומחולקת באופן שווה בין כולם כמתואר בספר במדבר פרק לא!

⁹ ויש אומרים שגם בקשו לא לעבור על איסור גדולה בהמה דקה בארץ ישראל, איסור שתחילתו בתנאים שהתנה יהושע כשהנחיל את הארץ (רמב"ם נזקי ממון ה ג).

¹⁰ מדרש זה עולה בחריפותו על המדרש הקודם (ועל כל המקורות האחרים שמצאנו שמתנגדים למעשיהם של בני גד ובני ראובן). חמדנות הרכוש ורדיפת הממון נסלחים יחסית, משום ש"היו מבקשים להתרחק מן הגזל" ו"לעשות סייג למצוות". אך זו צדיקות שאינה במקומה. כי דא עקא, כאן נזרע גרעינה של המחלוקת שעתידה להגלות את עם ישראל כולו מארצו. אך אם חשש זה מהתפלגות העם הייתה הסיבה לכעסו הגדול של משה, שנאמר: "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אֲנָשִׁים חֲסָאִים לְסָפוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן אַף ה' אֵל יִשְׂרָאֵל... וְשַׁחֲתֶם לְכָל הָעָם הַזֶּה", מדוע התרצה בהמשך? מה גרם לו לשנות את דעתו? ראו פירוש ספורנו על

המדרש הגדול שם לב כט, סוף הפרשה – התנאי התקיים ועדיין יש מחלוקת (חלוקה)

וכיון שקבלו עליהן התנאי, שנאמר: "ויענו בני גד ובני ראובן את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה" (פסוק לא). אח"כ חילק להם את הארץ, שנאמר: "ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן" (פסוק לג). ודבר שאפשר לקיימו, שהרי לא התנה עליהם אלא לעבור את הירדן.¹¹ וכיון שקיימו התנאי, זכו בנחלתן שנתן להם משה בעבר הירדן מזרחה, ושאר ישראל נחלו בעבר הירדן ימה. ונמצאו אלו חלוקים מאלו, עד שהרואה אומר שאין הכל אומה אחת. תדע לך שהוא כן, שהרי כשכישו ארץ כנען וחזרו לאהליהם, צרכו לעשות מזבח למראה, כדי שידעו כל באי העולם שהן אומה אחת, שנאמר: "כי עד הוא בינינו וביניכם ... ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק בה" (יהושע כב כז). ולעתיד לבוא, אין הדבר כן, אלא עתידין כל ישראל להיות נחלתן במקום אחד בארץ כנען, שנאמר: "ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכולם למלך ולא יהיו עוד לשני גויים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד" (יחזקאל לז כב).¹²

שמות רבה פרשה כ יד – עבר הירדן המזרחי לכתחילה

"ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא" (שמות יג יח) – ר' יהושע בן לוי אמר: משל למלך שהיה לו שנים עשר בנים והיה לו עשר אוסיות.¹³ אמר המלך: אם אתן אותם לבני, נמצא אני עושה ביניהן מריבה. אלא, הריני ממתין עד שאקנה עוד שתיים ואח"כ אחלקם ביניהם. כך אמר הקב"ה: אם אני מכניסן עכשיו לארץ, אין בה חלק לי"ב שבטים. אלא, הריני מעכבן במדבר, עד שיירשו את עבר הירדן ויטלוהו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה, ואח"כ אני מכניסן לארץ. לכך נאמר: "ולא נחם אלהים".¹⁴

וְאֵת הָאָרֶץ הַזֹּאת יִרְשׁוּ בְּעַת הַהוּא מְעַרְעֵר אֲשֶׁר עַל נַחַל אַרְנוֹן וְחֶצִי הַר הַגִּלְעָד וְעָרֵיו נְתַתִּי לְרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְיָתֵר הַגִּלְעָד וְכָל הַבָּשָׁן מִמְּלַכְתְּ עוֹג נְתַתִּי לְחֶצִי שְׁבֵט הַמְּנַשֶּׁה וְכוּ' (דברים ג יב-ג).¹⁵

מדרש תנאים לדברים פרק כו – דין מצוות התלויות בקרקע

"אשר נתת לי" – לא מה שבררתי לעצמי. להוציא ארץ בני ראובן ובני גד שאין מביאין ממנה בְּכוֹרִים.¹⁶

פסוק לג: "ויתן להם משה – כדי שלא להיכנס במחלוקת הסכים משה לדבריהם". על כך יאמר בעל המדרש הגדול: מנעת מחלוקת בזמנה וקבלת מחלוקת לדורות שסופה גלות.

¹¹ בקטע זה מסביר המדרש איך אפשר לומר "ויתן להם משה" שהרי כל הנתינה מותנית בכך שיעברו חלוצים בחציית הירדן ובכיבוש הארץ ויקיימו את מה שהבטיחו, ואיך אפשר לומר שכבר נתן להם משה? והוא מסביר שכיוון שזה דבר שניתן לקיימו, הרי זה כאילו כבר ניתן להם. ברמה ההלכתית יש כאן עניין מורכב של תנאי בני גד ובני ראובן שצריך להיות תנאי כפול, תנאי קודם למעשה, הן קודם ללאו ועוד (קידושין סא ע"א, גיטין עה ע"א ועוד). ראו גם המדרש שהבאנו בהערה 18 להלן על הדייתיקי – צוואה שאולי בה יש מעין קיום. ברמה הדרשנית עכ"פ, הנושא הוא איך חלה פה תפנית כה מהירה מכעס על מחלוקת וחשש לפירוד העם, להשלמה.

¹² בדיעבד ולאחר שקיימו את התנאים שהכתיב להם משה, נראה שגם המדרש הגדול מתייחס לפרשה בסלחנות, אבל לא לגמרי. עדיין "נמצאו אלו חלוקים מאלו, עד שהרואה אומר שאין הכל אומה אחת". הוא משבח את הגלעָד שהקימו, אבל רק בדיעבד. לכתחילה, מוטב שלא היו צריכים את זה כלל. לעתיד לבוא, תהיה הנחלה רק בארץ כנען, בעבר הירדן המערבי. ראו השימוש המושאל שהמדרש הגדול עושה בפסוקים מיחזקאל שמדברים על מלכות יהודה וישראל שהתפלגו בעבר הירדן המערבי – בארץ כנען. מי אמר שזה שייך לפילוג בין עבר הירדן המזרחי והמערבי? למה הירדן מפריד כל כך עד ש"נמצאו אלו חלוקים מאלו, עד שהרואה אומר שאין הכל אומה אחת"? מה רע בכך שלעתיד לבוא תשתרע ארץ ישראל משתי גדות הירדן כהבטחת הקב"ה לאברהם "מהמדבר ועד הים הגדול" (בראשית טו יח), כהבטחה למשה: "מן המדבר והלבנון, מן הנהר נהר פרת" (דברים יא כד) וליהושע (יהושע א ד)? האם דרשות אלה נכתבו בעקבות הלקחים של בית ראשון (ושני)?

¹³ חלקים (מארמית). וכאן במונח של שדות נחלות.

¹⁴ מדרש זה מציג דעה אחרת לגמרי על טיב בקשתם של בני גד ובני ראובן לנחול בעבר הירדן המזרחי. הרי זה דבר טוב שהוא מרחיב את גבולותיה של ארץ ישראל ומותיר בידי שבטי עבר הירדן המערבי נחלות גדולות יותר. ראו פירוש רמב"ן לפסוק יט: "כי באה נחלתנו אלינו – כי לא תנחילנו איתם למעט נחלתם בארץ הטובה שלהם. כי באה אלינו הנחלה הראויה לנו שהיא ארץ מקנה ... והיא דרך בקשה ולא דרך מריבה". רוב המפרשים מסבירים שכעסו של משה היה בעיקר על דברי בני גד ובני ראובן: "אל תעבירו את הירדן". אבל אחרי שהובהר שאין הכוונה לנטוש את המערכה, אלא רק לנחול בעבר הירדן מזרחה ובכך, אגב, להגדיל את נחלת תשעה וחצי שבטי ארץ ישראל המערבית (ולרחיק את כולם מהגזל), נחה דעתו של משה. הרי בהוראתו עשו את כל הדרך הארוכה של הקפת ארץ אדום במקום להיכנס לארץ מהנגב אחרי הניצחון על הכנעני בחורמה! ראו פירוש דעת מקרא בפרשתנו על כל העניין (במדבר פרק לב).

¹⁵ הנימה המפויסת, אפילו חיובית של מדרש שמות רבה הנ"ל, מחזירה אותנו למקרא, לסיפור בני גד ובני ראובן כפי שהוא מסופר בספר דברים. נראה שכעסו של משה בפרשתנו, בספר במדבר, נעלמה לחלוטין בספר דברים! ירשנו את עבר הירדן המזרחי, אני נתתי לבני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה וכו'. הכל תקין וחלק, אין שום תנאי ואין זכר לכעס של ספר במדבר. משה גם מקצה שם ערי מקלט. מבחינה זו ספר יהושע ממשיך בברור את ספר במדבר ולא את ספר דברים (שהוא מצדו כאילו משלים את המדרש בשמות רבה). ולא מציאנו מדרשים ופרשנים המתעכבים על נקודה זו ולפיכך דילגנו על "התחנה" של ספר דברים.

¹⁶ אגב דברינו, נגררנו לנושא של מעמדו של עבר הירדן המזרחי בכלל, נחלת בני גד ובני ראובן (הגלעָד והבשן) בפרט. מדרש תנאים לדברים זה הוא בשיטת ר' יוסי הגלילי (קנאת איש הגלילי בגולן?) כמובא במסכת ביכורים פרק א משנה י: "רבי יוסי הגלילי אומר:

וּשְׁבַבְתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל אֶל נוֹהוּ וְרַעַה הַכְרַמְל וְהַבְּשֹׁן וְבַהֵר אֶפְרַיִם וְהַגְּלָעַד תִּשְׁבַּע נַפְשׁוֹ: (ירמיהו נ יט).¹⁷

ספרי במדבר פיסקא קלד – בחלקתם המחוקק ספון

"ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים הזה הר נבו" - זו נחלת בני ראובן ובני גד. בשעה שנכנס משה לנחלת בני ראובן ובני גד שמח ואמר: דומה אני שהתיר לי נדרי. התחיל שופך תחנונים לפני המקום. משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטרין שלו. נכנס לשער והוא אחריו, לחצר והוא אחריו, לטריקלין והוא אחריו. כיון שבא ליכנס לקיטון, אמר לו: בני, מיכן ואילך אתה אסור. כך, בשעה שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר: דומה אני שהתיר לי נדרי התחיל שופך תחנונים לפני המקום...¹⁸ אמר לו: הודיעני אם אני נכנס לארץ ואם איני נכנס. "אדוני" - אדון אתה לכל באי העולם. "אלהים" - בדין בראת את העולם. "אתה החילות" - אתה החילות לפתוח פתח לעבדך בשעה שהכנסתני לנחלת בני ראובן ובני גד.¹⁹

במדבר רבה פרשה יט סימן יז – משה מבקש על קבורת אהרון

אמר הקב"ה: שני צדיקים הללו לא עשו דבר חוץ מדעתך, ועכשיו כשאני מסלקם, איני מסלקם עד שאני מודיעם. לכך נאמר: "יאסף אהרן אל עמיו כי לא יבוא אל הארץ" (במדבר כ כד). אמר לו משה: ריבוני, הנח אותנו אצל בני ראובן ובני גד. אמר לו: "אשר נתתי לבני ישראל" (שם) - מיתתו מעכבת מתנת הארץ. רצונך שלא ימות ולא יכנסו ישראל לארץ? לכך נאמר: "אשר נתתי לבני ישראל".²⁰

אין מביאין בכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש". אך פה יש הסבר אחר: "אשר נתתי לך" - ובני גד ובני ראובן לא חיכו שיתנו להם ולא שמחו על מתנת שמים, אלא "בררו לעצמם": "שלא היה מתנתן מן הקב"ה אלא חוטפין אותה להם" (במדבר רבה בו פתחנו). ולהלכה מביאים בכורים מנחלת בני גד ובני ראובן (ערי סיחון ועוג) בלשון הרמב"ם) מדברי חכמים. ראו רמב"ם הלכות בכורים פרק ב הלכה א: "ומביאין בכורים של דבריהם מערי סיחון ועוג ומסוריא, שהקונה בסוריא כקונה בירושלים". ובפירושו למשנה הנ"ל בבכורים: "מביאין בכורים מעבר לירדן ואינה מארץ ישראל". נראה שכן הוא גם לענין תרומות ומעשרות ושביעית, אך לא מצאנו מקור ברור לכך (ראו בבא בתרא נו ע"א). ודין ערי מקלט פשיטא שהיה נוהג בנחלת בני גד ובני ראובן ככתוב בתורה (דברים פרק ד) ובספר יהושע (פרק כ). ראו עוד במדרש ספרי זוטא פרק ה, במדבר רבה פרשה ז: "ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן. ארץ כנען כשרה לבית שכינה ואין עבר הירדן כשר לבית שכינה". ובמדרש במדבר רבה לעיל נקראת נחלת בני גד ובני ראובן: "חוץ מארץ ישראל". ומשה שעומד ומשקיף מנחלתם לארץ ישראל אומר: "ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן - וזו היא שרבי יהודה אומר: ארץ כנען היא טובה ולא נחלת בני ראובן ובני גד" (ספרי במדבר פיסקא קלד). וראו עוד בירושלמי בכורים פרק א הלכה ח שמנסה להעביר סכין דקה בין נחלת חצי מנשה ש"לא נטלו מעצמן" ובין נחלת בני גד ובני ראובן שנטלו בעצמם ולכן לא יכולים לומר: "אשר נתתי לך". סוף דבר, נראה שהיו פנים לכאן ולכאן, הן בהלכה והן באגדה, הן לשעתה והן לעתיד לבוא, אם נחלת בני גד ובני ראובן היא חלק מארץ ישראל אם לאו.

¹⁷ פסוק זה הראני עמוס חכם ז"ל. לעיל ראינו את המדרש הגדול שאומר: "ולעתיד לבוא, אין הדבר כן, אלא עתידין כל ישראל להיות נחלתן במקום אחד בארץ כנען". וזאת, בהסתמך על הפסוק ביחזקאל לז כב: "ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכולם למלך ולא יהיו עוד לשני גויים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד". בא ירמיהו נביא החורבן ואומר: לא כך! לעתיד לבוא יחבור הבשן עם הכרמל והגלעד עם הר אפרים, בכולם ירעה עם ישראל. הוא ירמיהו שמקונן על הגלעד בימיו: "הַעֲרִי אֵין גְּלָעַד אִם רָפָא אֵין שָׁם כִּי מְדוּעַ לֹא עָלְתָה אֶרְכָתָה בְּתַעֲמִי: (ירמיהו ח כב). ונראה שאל ירמיהו ניתן לצרף את עובדיה א יט: "וַיִּרְשׁוּ הַנְּגַב אֶת הָרַעַה וְהַשְּׁפֵלָה אֶת פְּלִשְׁתִּים וַיִּרְשׁוּ אֶת שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֶת שְׂדֵה שְׁמֶרֶן וּבְנֵימָן אֶת הַגְּלָעַד", את מיכה ז יד: "רַעַה עֲמֹד בְּשִׁבְטְךָ צֵאן נַחֲלֶיךָ שְׂכֵנֵי לְבָדָד יַעַר בְּתוֹךְ פְּרָמֹל יַרְעוּ בְּשֹׁן וְגִלְעָד כִּימֵי עוֹלָם". כימי עולם! היינו חזרה להתנחלותם הראשונים, בשן וגולן. וגם זכריה י י מצטרף בדבריו: "וְהַשִּׁיבוֹתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֲשׁוּר אֶקְבָּצֵם וְאֶל אֶרֶץ גְּלָעַד וּלְבָנָן אָבִיאֵם וְלֹא יִמָּצָא לָהֶם וְסֹפֵר תְּהִלָּתָם ס ט: "לִי גִלְעָד וְלִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מְעוֹז רֹאשִׁי וְהוֹדָה מַחֲקֵקִי" ואפילו יחזקאל מז יח המשרטט את גבולות העתיד: "וּפְאֵת קָדִים מִבֵּין חוֹרֵן וּמִבֵּין דְּמִשְׁקָ וּמִבֵּין הַגְּלָעַד וּמִבֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַיַּרְדֵּן מִגְּבוּל עַל הַיָּם הַקָּדְמוֹנִי תָּמִיד וְאֶת פְּאֵת קְדִימָה". אבל בכולם נזכרת הארץ - גלעד, בשן; בלי בני גד ובני ראובן. ודווקא מנשה ואפרים ובנימין נזכרים.

¹⁸ ובמדרש תנחומא (בובר) פרשת ואתחנן סימן ד: "ואתחנן אל ה' בעת ההיא ... לימד משה את באי עולם, שלא יאמר אדם הואיל וחולה שלו מסוכן, ועשה דייתיקי (צוואה), וחילק כל אשר לו, לא יאמר הואיל ועשה דייתיקי לא יתפלל עוד, אלא יתפלל, שאין הקב"ה פוסל תפלת כל בריה. שהרי משה עשה דייתיקי, שנאמר: ועריו נתתי לראובני ולגדי, ולמכיר נתתי את הגלעד, ולראובני ולגדי נתתי ... הרי דייתיקי. שמה תאמר עמד לו ולא התפלל? תלמוד לומר ואתחנן אל ה'".

¹⁹ עד נחלת בני גד ובני ראובן הגיע משה ושם גם נקבר. עוד על קבורת משה הפלאית בנחלת בני גד וראובן ראו אבות דרבי נתן נוסח ב פרק כה: "כיון שראו ישראל מטתו של משה מוצעת מכל כבודו של עולם על כנפי השכינה, על תחום ארבעת מיל מנחלת בני ראובן עד בני גד, שנאמר: עלה אל הר העברים הזה הר נבו (דברים לב מט). ומנין שמת בנחלת ראובן? שנאמר: ובני ראובן בנו את חשבון וגו' ואת נבו ואת בעל מעון (במדבר לב לח). ומנין שנקבר בנחלת בני גד? שנאמר: ולגד אמר ברוך מרחיב גד ... וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון (דברים לג כ כא)". שם החלקה בה המחוקק (משה) ספון במנוחת עולמים. וכן הוא בנוסח דומה בירושלמי סוטה פרק א הלכה י. כל המחלוקת שראינו לעיל אם עבר הירדן המזרחי הוא חלק מארץ ישראל או לא, נוגעת גם במקום קבורתו של משה. האם זהו להיקבר בארץ ישראל לאחר כל תחנוניו, או שמה בחו"ל. ראו דבריו [קבורה בארץ ישראל](#) בפרשת ויחי. אבל וודאי הוא שנקבר בחלקתם של אותם שבטים שתחילה התנגד קשות לבקשתם.

²⁰ נלך צעד אחד אחורה ממות משה למות אהרון. במדרש זה, משה מבקש מהקב"ה בעד אהרון אחיו שייקבר לפחות בעבר הירדן המזרחי, בנחלת בני גד ובני ראובן ולא סתם במדבר. אך הקב"ה מסרב בטענה שזה יעכב את כניסת בני ישראל לארץ (ולפיכך כתוב במות אהרון: "אשר נתתי לבני ישראל", ולא כעקיצה לאהרון ולמשה שלא זכו להיכנס לארץ, כפי שניתן להבין מהמקרא). אך כל זה הוא בפרשת חוקת עוד לפני פרשת בני גד ובני ראובן! [במות אהרון](#), בפרשת חוקת, מציע משה שאהרון ייקבר בנחלת בני גד ובני ראובן, ושלוש פרשות מאוחר, בפרשת מטות, קוצף משה על בני גד ובני ראובן שבכלל מעלים בדתם להתנחל בעבר הירדן המזרחי?! הכיצד! אפשר היה להסביר כפי שכבר נזכר לעיל שמשה לא התנגד לכתחילה להתישבות בעבר הירדן המזרחי ועיקר קצפו היה על דבריהם: "אל תעבירו את הירדן". אבל עדיין, בפרשת חוקת עצמה, מות אהרון חל לפני כיבוש ארץ סיחון

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) משה עמוד 379

אמר לפניו: רבש"ע, הראני נא אותה במראית העין. א"ל: בדבר זה אני שומע לך, שנאמר: "כי מנגד תראה את הארץ". באותה שעה הראה לו הקב"ה כל ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, ונתן כוח בעיניו לראותה כולה מראשה ועד סופה: הנמוך והגבוה, והנסתר והגלוי, הרחוק והקרוב בסכייה אחת.²¹ באותה שעה אמר הקב"ה למשה: זאת הארץ אשר נשבעתי... השיב משה ואמר: רבש"ע, אתה אומר הראיתך בעיניך וגו', הרשני שאשב בעבר הירדן עם בני גד ובני ראובן ותחי נפשי עמהם ויהושע תלמידי יכניסם אל הארץ.²² א"ל הקב"ה: משה, אתה עושה תורת פלסטר, שכתבתי בה: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך". ואם אתה יושב בעבר הירדן ולא תעלה לרגל, מה הם ישראל אומרים עליך? ומה משה שניתנה התורה והמצות על ידו אינו עולה לרגל אנו לא כל שכן. נמצאת אתה מבטל את כל מצוותי.²³ ועוד, שכתבתי על ידך "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות וגו'".²⁴ ואם יהושע יהא יושב ודורש לכל ישראל, מה יהיו כל ישראל אומרים: עד שאנו למדין מפי התלמיד נלך ונלמוד מן הרב, ונמצאת מבזה בית מדרשו של יהושע.²⁵

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: עד כאן חלק א' של דברינו. בחלק ב' הרחבנו בסיפור של בני גד ובני ראובן כפי שהוא מסופר בספר יהושע, בפרט פרק כב שם. וכן בדברי ימיהם של שבטי עבר הירדן המזרחי וסופם, כפי שהוא מסופר בספר דברי הימים א פרק ה, שם הם נזכרים פעם אחרונה בתולדותינו. לדורות, נראה שמה ששרד מסיפור בני גד ובני ראובן יותר מכל, הוא הכלל ההלכתי שכל ינוקא דבי רב יודע ומכיר, והרבה קולמוסין נשברו עליו והרבה קטנות דיו נשפכו בגינו: "כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי" (קידושין סא ע"א, גיטין עה ע"א ועוד). אך הם עצמם נעלמו אי שם בין דפי קורות עם ישראל ואומות העולם.

ועוג. נראה ש"אין מוקדם ומאוחר במדרש" ונפלאים דרכיו. העיקר בעבורו הוא הרעיון. "המתפלל על חברו הוא נענה תחילה" (אמירה מקובלת על בסיס אמירה קצת שונה בגמרא בבא קמא צב ע"א): "כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה". בקשתו של משה בעד אהרון לא נענתה, אך הוא עצמו זכה להיקבר בנחלת בני גד ובני ראובן "מנגד לארץ", במקום בו לא הסכים לכתחילה שבני ישראל יתנחלו. ראו גם דברינו המתחיל במצווה הוא גומרה בפרשה זו, על הקצאת ערי המקלט בעבר הירדן המזרחי ע"י משה.

²¹ סכייה היא ראייה (מארמית, כלדאית), ראייה פשוטה וגם ראייה מקיפה ונבואית. ראו סנהדרין סט ע"ב: "יסכה זו שרה... שסוכה ברוח הקדש... דבר אחר: יסכה - שהכל סכים ביופיה". ראו גם המשחק הפונטי בלשון העני שמבקש צדקה שאומר לבעל הבית: זכה בי או סכה בי: "אמר רבי זעירא: אפילו שיחתם של בני ארץ ישראל תורה היא. הכיצד? אדם אומר לחבירו: זכה בי, הזדכה בי, זכה עצמך בי. ר' חגי אמר: סכה בי, הסתכל בי. סכה בי - מה הייתי והסתכל בי - מה אני". (ויקרא רבה לד ז). ומכאן גם "שכיית חמדה".

²² את הרעיון שמשה יישאר בחיים (וייכנס לארץ) ויהושע יקבל עליו את ההנהגה ראינו במספר מקומות. ראו דברינו עזה כמוות אהבה קשה כשאל קנאה בפרשת וילך. אך הרעיון שזה במזרח וזה מערב הוא תמוה. שני מלכים ישמשו בכתר אחד? משה (החמה) ויהושע (הלבנה) ישמשו כמנהיגים במקביל? האין זה מרשם ברור להפרדת שני חלקי הארץ מיד עם התחלת ההתנחלות בה? ולמה באמת שלא יעלה משה לרגל? על כך, בהמשך המדרש.

²⁴ וההמשך בפסוק הסמוך: "בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם" שזה מעמד הקהל. מה יהיה אז, מי יקרא את התורה? יהושע או משה?

²⁵ חזרנו למותו של משה שהגם שלא זכה לשבת בחלקם של בני גד ובני ראובן, זכה להיקבר שם כנדרש על הפסוק: "כי שם חלקת מחוקק ספון". ראו שוב בירושלמי סוטה פרק א הלכה י: "תני בשם רבי יודה: אילולא שהדבר כתוב לא היה איפשר לאומר. מלמד כשמת משה היה מוטל על כנפי שכינה בארבעת מיל מנחלת בני ראובן עד נחלת בני גד. שמת בנחלת בני ראובן ונקבר בנחלת בני גד. ומניין שמת בנחלת בני ראובן? שנאמר: ובני ראובן בנו את חשבון ואת אלעלה ואת קרייתים ואת נבו. וכתוב: עלה אל הר העברים הזה הר נבו ומות בהר אשר אתה עולה שמה. ומניין שנקבר בנחלת בני גד? שנאמר: ולגד אמר ברוך מרחיב גד וגו' כי שם חלקת מחוקק ספון. והקב"ה היה אומר: ויתא ראשי עם. ומלאכי שרת היו אומרים: צדקת יי' עשה. וישראל היו אומרים: ומשפטיו עם ישראל. אילו ואילו היו אומרים: יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו (ישעיהו נז ב).